

SAVDO PROTEKSIONIZMI VA UNING IQTISODIY OQIBATLARI

Samiyev Mirkamol Amridin o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

"Iqtisodiyot nazaryasi" kafedrası assistenti

e-mail: samievmirkamol@gmail.com

Jumanova Fariza Shodiyorovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

IRB-12a5 guruh talabasi

e-mail: jumanovafariza9@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada savdo proteksionizmi tushunchasi, uning asosiy shakllari va iqtisodiyotga ta'siri keng tahlil qilinadi. Proteksionistik siyosatning milliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashdagi o'rni bilan birga, uning salbiy oqibatlari — bozor samaradorligining pasayishi, narxlarning oshishi va xalqaro savdo munosabatlarining keskinlashuvi yoritib beriladi. Shuningdek, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar misolida proteksionizmning amaliy natijalari ko'rib chiqiladi.*

***Kalit so'zlar:** Savdo proteksionizmi, bojxona tariflari, import kvotalari, iqtisodiy siyosat, erkin savdo, milliy ishlab chiqarish, xalqaro savdo, iqtisodiy o'sish, bozor raqobati*

***Abstract :** This article analyzes the concept of trade protectionism, its main forms, and its impact on the economy. Along with highlighting the role of protectionist policies in supporting domestic producers, the paper examines its negative consequences, including decreased market efficiency, rising prices, and increased tensions in international trade relations. The practical outcomes of protectionism are also considered through examples of developed and developing countries.*

Keywords: Trade protectionism, tariffs, import quotas, economic policy, free trade, domestic production, international trade, economic growth, market competition

Аннотация: В данной статье широко анализируется понятие торгового протекционизма, его основные формы и влияние на экономику. Наряду с рассмотрением роли протекционистской политики в поддержке национальных производителей, освещаются ее негативные последствия — снижение эффективности рынка, рост цен и обострение международных торговых отношений. Также рассматриваются практические результаты протекционизма на примере развитых и развивающихся стран.

Ключевые слова: Торговый протекционизм, таможенные тарифы, импортные квоты, экономическая политика, свободная торговля, национальное производство, международная торговля, экономический рост, рыночная конкуренция

Kirish

Globalizatsiya jarayonining jadallashuvi natijasida xalqaro savdo mamlakatlar iqtisodiyotining ajralmas va muhim tarkibiy qismiga aylandi. XXI asrda transport, kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida tovar va xizmatlarning xalqaro harakati sezilarli darajada kengaydi. Bu esa davlatlar o'rtasida iqtisodiy integratsiyaning kuchayishiga, bozorlar o'zaro bog'liqligining ortishiga hamda global raqobatning keskinlashuviga olib keldi. Natijada, mamlakatlar iqtisodiy o'sishni ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va investitsiyalarni jalb etish maqsadida xalqaro savdo jarayonlarida faol ishtirok etmoqda.

Shu bilan birga, global iqtisodiy tizimning rivojlanishi barcha davlatlar uchun bir xil ijobiy natijalar bermaydi. Ayrim hollarda kuchli iqtisodiyotga ega mamlakatlar zaifroq davlatlar bozorlariga ustunlik bilan kirib boradi, bu esa mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun jiddiy raqobat muhitini yuzaga keltiradi. Bunday sharoitda davlatlar o'z ichki bozorlarini himoya qilish, milliy ishlab chiqarishni

qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida turli iqtisodiy siyosat choralari qo'llaydilar. Shulardan eng muhimlaridan biri savdo proteksionizmi hisoblanadi.

Savdo proteksionizmi — bu davlat tomonidan importni cheklash va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish orqali ichki bozorni himoya qilishga qaratilgan iqtisodiy siyosatdir. Ushbu siyosat bojxona tariflari, import kvotalari, subsidiyalar, texnik standartlar va boshqa tartibga soluvchi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Proteksionizmning asosiy maqsadi milliy sanoatni rivojlantirish, yangi ishlab chiqarish tarmoqlarini shakllantirish va ichki bandlikni ta'minlashdan iborat.

Tarixiy jihatdan qaraganda, savdo proteksionizmi ko'plab davlatlar tomonidan turli davrlarda qo'llanilgan. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz, moliyaviy beqarorlik yoki sanoat rivojlanishining boshlang'ich bosqichlarida proteksionistik siyosatning ahamiyati ortadi. Masalan, ayrim rivojlangan davlatlar o'z sanoatini shakllantirish davrida proteksionistik choralarni faol qo'llagan bo'lsa, hozirgi kunda ham ayrim strategik tarmoqlarni himoya qilish maqsadida bunday siyosat elementlaridan foydalanmoqda.

Biroq, savdo proteksionizmi har doim ham ijobiy natija bermaydi. Ushbu siyosatning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, salbiy oqibatlari ham mavjud bo'lib, ular iqtisodiy samaradorlikka, iste'molchilar farovonligiga va xalqaro savdo munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xususan, proteksionizm raqobatni cheklashi, narxlarning oshishiga olib kelishi hamda savdo hamkorlari o'rtasida qarama-qarshiliklarni kuchaytirishi mumkin.

Shu sababli, zamonaviy iqtisodiyotda savdo proteksionizmining o'рни va ahamiyatini chuqur o'rganish, uning iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilish hamda optimal savdo siyosatini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada savdo proteksionizmining nazariy asoslari, uning asosiy shakllari va iqtisodiyotga ta'siri kompleks ravishda tahlil qilinadi.

Asosiy qism Savdo proteksionizmining mohiyati

Savdo proteksionizmi — bu davlat tomonidan ichki bozorni xorijiy tovarlar va xizmatlardan himoya qilishga qaratilgan iqtisodiy siyosat bo‘lib, u milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish, iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlash hamda ichki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu siyosat global raqobat sharoitida milliy iqtisodiyotning zaif tomonlarini himoya qilish va strategik tarmoqlarni rivojlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Proteksionizm nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Chunki u bandlik darajasini saqlash, aholi daromadlarini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash kabi vazifalarni ham bajaradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda proteksionizm milliy sanoatni shakllantirishning muhim bosqichi sifatida qaraladi.

Savdo proteksionizmi quyidagi asosiy vositalar orqali amalga oshiriladi:

- **Bojxona tariflari (import bojlar)** — import qilinadigan mahsulotlarga qo‘shimcha soliq qo‘yish orqali ularning narxini oshirish va mahalliy mahsulotlarni nisbatan raqobatbardosh qilish.
- **Import kvotalari** — ma‘lum turdagi mahsulotlar importiga miqdoriy cheklovlar o‘rnatish.
- **Subsidiyalar** — mahalliy ishlab chiqaruvchilarga moliyaviy yordam ko‘rsatish orqali ularning xarajatlarini kamaytirish va raqobatbardoshligini oshirish.
- **Texnik va sanitariya standartlari** — sifat, xavfsizlik va ekologik talablar orqali import mahsulotlarini tartibga solish.
- **Eksportni rag‘batlantirish choralar** — eksport qiluvchi korxonalarini qo‘llab-quvvatlash orqali tashqi bozorlarda milliy mahsulotlar ulushini oshirish.

Proteksionizmning ijobiy oqibatlari

Savdo proteksionizmi qisqa muddatda va muayyan sharoitlarda bir qator ijobiy natijalar berishi mumkin.

Birinchiidan, u mahalliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qiladi. Ayniqsa, yangi shakllanayotgan sanoat tarmoqlari (“infant industries”) uchun bu juda muhim,

chunki ular hali xalqaro raqobatga to'liq tayyor bo'lmaydi. Proteksionistik choralar ushbu tarmoqlarga rivojlanish va mustahkamlanish imkonini beradi.

Ikkinchidan, proteksionizm bandlikni oshirishga xizmat qiladi. Import hajmining kamayishi natijasida ichki ishlab chiqarish kengayadi, bu esa yangi ish o'rinlarining yaratilishiga olib keladi. Shu orqali ishsizlik darajasi pasayadi va ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi.

Uchinchidan, davlat byudjeti uchun qo'shimcha daromad manbai yaratiladi. Bojxona tariflari orqali tushadigan mablag'lar davlatning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi va ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi.

To'rtinchidan, milliy xavfsizlikni ta'minlashga yordam beradi. Ayrim strategik sohalar (masalan, oziq-ovqat, energetika, mudofaa sanoati) importga haddan tashqari bog'liq bo'lib qolmasligi uchun proteksionistik siyosat zarur bo'ladi.

Proteksionizmning salbiy oqibatlari

Shu bilan birga, savdo proteksionizmi uzoq muddatda qator salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Birinchidan, raqobatning cheklanishi iqtisodiy samaradorlikning pasayishiga olib keladi. Tashqi raqobat bosimi kamayganda mahalliy ishlab chiqaruvchilar innovatsiya qilishga, mahsulot sifatini oshirishga va xarajatlarni kamaytirishga kamroq intiladilar.

Ikkinchidan, iste'molchilar manfaatlariga zarar yetadi. Import mahsulotlariga cheklovlar qo'yilishi natijasida bozorda tanlov imkoniyati kamayadi va narxlar oshadi. Bu esa aholi real daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchidan, xalqaro savdo munosabatlarida ziddiyatlar yuzaga keladi. Bir davlat tomonidan joriy etilgan proteksionistik choralar boshqa davlatlar tomonidan javob choralarini (retorsiya) keltirib chiqarishi mumkin. Natijada "savdo urushlari" yuzaga keladi va bu global iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, resurslarning samarasiz taqsimlanishi yuz beradi. Proteksionizm iqtisodiyotda tabiiy raqobat mexanizmlarini buzadi va resurslar eng samarali sohalarga emas, balki himoyalangan tarmoqlarga yo'naltiriladi.

Beshinchidan, korrupsiya va ma'muriy to'siqlar xavfi ortadi. Import kvotalari va litsenziyalar taqsimoti jarayonida subyektiv qarorlar ustun bo'lishi mumkin.

Proteksionizm va erkin savdo o'rtasidagi muvozanat

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida mutlaq proteksionizm yoki mutlaq erkin savdo siyosati deyarli uchramaydi. Aksariyat davlatlar ushbu ikki yondashuv o'rtasida optimal muvozanatni topishga intiladi. Chunki har ikki modelning o'ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud.

Erkin savdo iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, innovatsiyalarni rag'batlantiradi va iste'molchilar uchun keng tanlov imkoniyatini yaratadi. Biroq u barcha tarmoqlar uchun bir xil darajada foydali bo'lavermaydi. Shu sababli davlatlar ayrim strategik yoki zaif tarmoqlarni vaqtincha proteksionistik choralar bilan himoya qiladi.

Rivojlangan mamlakatlar ko'pincha ochiq proteksionizm o'rniga yashirin choralarni qo'llaydi. Masalan, yuqori texnik standartlar, subsidiyalar yoki murakkab sertifikatlash tizimlari orqali o'z bozorlarini himoya qiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar esa ichki sanoatni shakllantirish va iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash maqsadida nisbatan ochiq proteksionistik siyosat yuritadi.

Shunday qilib, samarali savdo siyosati — bu proteksionizm va erkin savdo elementlarini uyg'unlashtirgan, milliy manfaatlar va global iqtisodiy talablar o'rtasida muvozanatni ta'minlay oladigan siyosat hisoblanadi.

Xulosa

Savdo proteksionizmi iqtisodiy siyosatning muhim va murakkab vositalaridan biri hisoblanadi. U qisqa muddatda milliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash, ichki ishlab chiqarishni rag'batlantirish hamda bandlik darajasini oshirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Ayniqsa, yangi shakllanayotgan sanoat tarmoqlarini himoya qilish va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda proteksionistik choralar ma'lum darajada ijobiy samara beradi.

Biroq, uzoq muddatli istiqbolda proteksionizmning salbiy oqibatlari ustunlik qilishi ehtimoli yuqori. Xususan, raqobat muhitining cheklanishi ishlab chiqarish

samaradorligining pasayishiga, innovatsion faollikning sustlashishiga hamda mahsulot sifati yomonlashishiga olib keladi. Bundan tashqari, import cheklovlari natijasida bozordagi narxlar oshadi, bu esa iste'molchilar farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro miqyosda esa proteksionistik siyosat savdo hamkorlari o'rtasida ziddiyatlarni kuchaytirib, o'zaro javob choralarni yuzaga keltirishi va global savdo tizimining izdan chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shu sababli, zamonaviy iqtisodiy sharoitda proteksionizmni qo'llashda ehtiyotkorlik va muvozanat tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatlar proteksionistik choralarni aniq strategik maqsadlar asosida, vaqtinchalik va bosqichma-bosqich qo'llashi lozim. Eng samarali yondashuv — bu proteksionizm va erkin savdo o'rtasida optimal muvozanatni ta'minlash, ya'ni milliy manfaatlarni himoya qilgan holda xalqaro iqtisodiy integratsiyadan maksimal darajada foydalanishdir.

Natijada, puxta o'ylangan va ilmiy asoslangan savdo siyosati mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash, global raqobatga moslashish hamda aholi farovonligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev Yo. – Iqtisodiyot nazariyasi — Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
2. Shodmonov Sh., G'ofurov U. – Iqtisodiyot nazariyasi — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Rasulov A. – Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Xodiev B. – O'zbekiston iqtisodiyoti — Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
5. Vahobov A., Tadjibayeva D. – Xalqaro iqtisodiy munosabatlar — Toshkent: Sharq, 2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari — iqtisodiy islohotlar va savdo siyosatiga oid hujjatlar
7. Todaro, M. P., & Smith, S. C. – Economic Development — Pearson, 2020.

8. Krueger, A. O. – American Trade Policy: A Tragedy in the Making — AEI Press, 1995.
9. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari — <https://stat.uz>
10. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti — <https://mineconomy.uz>